

“TARİHİN SONU” TEZİ: LİBERAL İLKELERİN KÜRESELLEŞMESİ

HASAN SABAZ

Konu

“Tarihin Sonu” Tezi: Liberal İlkelerin Küreselleşmesi

Hazırlayan

Hasan Sabaz

Tashih ve Eklemeler

Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi

Kategori

Düşünce Analiz

web Sitesi

sdam.org.tr

SDAM, Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi

İstanbul 2020

Yayın Kurulu

Bu yayının hakları SDAM Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi'ne aittir. Bu yayın SDAM'ın izni olmaksızın yayınlanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

“TARİHİN SONU” TEZİ: LIBERAL İLKELERİN KÜRESELLEŞMESİ

İçindekiler

ÖZET	4
Tarihin Sonu mu?	5
Fukuyama'nın Referansları.....	7
Liberal Demokrasi	8
Küresel Liberalizm.....	10
Küreselleşen Liberal Yaşam Tarzı.....	10
Liberalizmin Yüzleri	11
Eleştiriler.....	12
Küreselleşme: Hayalden Kâbusa	13
SONUÇ	14

Şekil 1: Francis Fukuyama

ÖZET

“Tarihin Sonu” tezinin sahibi, Japon asıllı bir Amerikan vatandaşı olan Francis Fukuyama’dır. Fukuyama, Harvard Üniversitesinde doktora yapmış ve ABD Dışişleri Bakanlığında Politika Planlama Dairesinde Ortadoğu uzmanı ve Genel Direktör Yardımcısı olarak çalışmıştır. Akademisyen ve dış politika uzmanı kimliğiyle tanıtılmasına rağmen CIA’nın en önemli düşünce kuruluşlarından kabul edilen “Rand Corporation” adlı kurumda çalışmış, istihbarat faaliyetleri için raporlama çalışmaları yapmıştır.

Soğuk savaş yıllarının bittiği ve NATO karşısında Varşova Paktı’nın erimeye başladığı bir dönemde yazılan makale dünya çapında tartışılmış ve lehte ya da aleyhte yüzlerce makale yazılmış, doktora tezleri hazırlanmıştır. Fukuyama da makalesinden yaklaşık sekiz yıl sonra konuyu bir kitapta bir kez daha değerlendirmiştir.

Tarihin Sonu tezi, genel anlamda “Batının zaferi” ile noktalanın tarihi bir süreçten, ideolojilerin çöküşünden, dinlerin sosyal hayatı belirleyici vasfının bitmeye başladığından söz eder. Geride sadece liberalizm ve hiçbir engele takılmadan hedonizmin kucağına atılan “özgür” insan kalacaktır. Üretim, tüketim ve serbest piyasa tümüyle “özgür” bireylerin istekleri doğrultusunda şekillenecektir. Devlet sınırlandırılmış haliyle sadece bireyciliğin özgürce yaşaması için güvenlik görevi ile iş yapacaktır.

Sovyetlerin çöküşü sonrası tek kutuplu dünyada liberal değerlerin küreselleşmesi ve ideolojilerin marjinalize edilmesi yolunda başarılar elde edilirken bu sürecin yirmi yılı bulmadan sarsıntıya uğrayacağı düşünülmemişti. Batı’da milliyetçiliklerin yükselişe geçmesi, Yunanistan, İngiltere ve Fransa’da sosyalistlerin seçimlerde başarılı sonuçlar alması, küreselleşme karşıtı gösterilerin kaos ve karmaşaya neden olarak hayatı durma noktasına getirmesi, terör gerekçe gösterilerek bireysel özgürlük alanlarının sınırlandırılmaya başlanması ve bunun uzun sürelerle yayılması ve en son liberalizmden vahşi kapitalizme geçişin mesajlarını veren Trump’ın ABD başkanı olarak seçilmesi “Tarihin Sonu” tezi için tam bir hayal kırıklığı oldu.

Biz, 2017’de yapılan bu çalışmada liberal demokrasiyi “Tarihin Sonu” olarak gören zihniyetin ortaya çıkışından, referanslarından, hedeflerinden ve çelişkilerinden söz etmeye çalıştık.

Anahtar Kavramlar: Francis Fukuyama, Tarihin Sonu, Liberalizm, Küreselleşme.

Tarihin Sonu mu?

Demokrasinin kendi başına bir şey ifade etmediği, halkoyuyla otoriterleşmeye doğru gidilebileceği tartışması yapılırken alternatif olarak "Liberal demokrasi" modeli önerilmektedir ve bu ideolojik tartışmalar ve politik skandallar arasında Francis Fukuyama ismi yine gündeme geliyor.

Fukuyama'yı halen gündemde tutan, onun 1989'da bir dergide yayımlanan ve liberal demokrasiyi en uygun yönetim biçimi olarak sunan "*Tarihin sonu mu?*" başlıklı makalesidir. "1989 yılı yazında, ABD'nin önemli muhafazakâr yayın organlarından The National Interest'te 'Tarihin Sonu mu?' başlıklı bir makale yayımlandı. Francis Fukuyama tarafından yazılan makalede, SSCB ve Doğu Avrupa'da yaşanan gelişmelerin Marksizm'in sonu olduğu, liberal demokrasinin monarşi ile faşizmin ardından komünizmi de yenilgiye uğrattığı ve meşruluğuna ilişkin dünya çapında dikkate değer bir mutabakatın oluştuğu öne sürülüyordu."¹

Her ne kadar faşizm ve monarşilerin yenilgiye uğratıldığı tezi tartışmaya açıksa da herkes Marksizm'in ve dolayısıyla Sovyetlerin çöküşüne odaklandığı için ve Fukuyama'nın tezleri gazeteci kılıklı istihbaratçılar tarafından iyi pazarlandığı için çok dikkat çekti.

Fukuyama bir kahin değildi. İstihbarat bilgilerini iyi bir dış politika okumasıyla birleştirdiğinde önemli sonuçlara ulaştığını gördü. 1985'te Sovyetler Birliği'nin başına geçen Mihail Gorbaçov'un söylem ve eylemlerinden yola çıkarak Marksizm'in çöküşe doğru gideceğini gördü.

Mihail Gorbaçov, "Ortodoks Marksizm" düşüncesine karşı idi ve bunu yer yer dile getiriyordu. 1987 yılı bu konuda oldukça önemli gelişmelerin yaşandığı yıl oldu. Gorbaçov bu yılın başında ülkede önemli ekonomik reformlar yapılmasını sağladı. Glasnost ve Perestroika (açıklık ve yeniden yapılandırma) kavramları ile ifade edilen görüşleri Sovyet meclisince kabul edilmesinden sonra dış politikada yeni açılımlar masaya yatırıldı. Aynı yıl Avrupa ve Asya'da orta ve kısa menzilli füzelerin imhasını kabul etti. Yine 1987 yılında Ekim Devrimi'nin 70. yıl kutlamalarında Stalin ve Troçki hakkında eleştirel konuşmalar yaptı ve bu bazı kesimlerde tepkiyle karşılandı.

Aslında Gorbaçov'un bu düşünceleri ve eylemleri öncesi de komünist uygulamaların sertçe eleştirildiği bir yer vardı: Polonya. 1980'lerden başlayarak örgütlenen ve yaptıkları eylemlerle büyük ses getiren Lech Walesa önderliğindeki "Dayanışma Sendikası" tüm komünist ülkelerde muhalifler arasında heyecana neden olmuştu. Lech Walesa'nın geçmişi ise karanlıktı. Ultra zengin Yahudi sermayedar Rotschild'in 10 milyar dolar ile finanse ettiği "Liberal Sol" düşüncenin önemli finansörü ve temsilcisi George Soros ile Lech Walesa'nın görüştüğü çok sonraları ortaya çıkacaktı.

Tekrar Gorbaçov'un Sovyetlerine dönecek olursak... Gorbaçov, 1989 yılında Komünist Parti içindeki muhalefete rağmen parlamento başkanlığını yeniden kazandı ancak seçimlerden kısa bir süre sonra Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Türkmenistan'da milliyetçi düşüncelerden hareketle maden işçileri greve başladılar. 1989 yılının başında Sovyetler Birliği'nde ilk kez uluslararası gü-

1 Bülent TURAN, "Fukuyama'nın Tarihin Sonu Tezi", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 21, Aralık 2015, s.485-502.

zellik yarışması yapıldı. Oysa daha önceleri Komünist Parti böyle yarışmalar için yozlaşma ve kadın sömürüsü diyordu. Sanılanın aksine Stalin döneminde bile kadının “anne” olarak önemi vurgulanıyordu. “1949’da SSCB’de 5-6 çocuklu annelere Annelik Madalyası, 7-8-9 çocuklu annelere Annelik Şerefi Madalyası; 10 çocuklu annelere de Kahraman Anne Madalyası verilmesi kararlaştırılmıştı.”²

Yaşananlara bakan ve tahliller yapan Fukuyama’nın Marksizm’in çökeceğini tahmin etmesi çok da büyük bir öngörü değildir. Nitekim yine 1989 yılında Ayetullah Humeyni de Gorbaçov’a gönderdiği mektupta “Marksizm’in artık bittiğine” işaret etmişti.

Francis Fukuyama ise Marksizm’in bitişi “Liberal demokrasinin zaferi” olarak okumuştur. Makalenin asıl tezi ise liberal demokrasinin insanlığın ideolojik evriminin son noktası ve nihai siyasal yönetim biçimi olduğu ve Soğuk Savaş’ın sona ermesinin aynı zamanda tarihin sonu olduğudur. Tarihin sonu, tüm dünyanın liberal demokrasiye geçtiği ve maddi dünyada zafer kazandığı anlamına gelmemekte, sadece evrensel iddiaya sahip alternatif ideolojilerin ortadan kalktığı anlamını taşımaktadır. Liberal ideolojinin zaferi, ayrıca liberal demokrasinin ileride tüm dünyaya yayılacağını ifade etmektedir. Çünkü maddi dünyadaki tüm gelişmeler ve tüm tarihin kökleri öncelikle bilinç alanında kendini göstermektedir. Makale, esas olarak büyük bir güç kaybeden Marksizm’e öldürücü darbeler vurmaya hedeflemekte, sosyalizmin yıkılmaya yüz tuttuğuna ilişkin ampirik veriler ve insanlığın sorunlarına çözüm getirmediğine ilişkin argümanlar içermekle kalmamakta, aynı zamanda Marksizm’le teorik hesaplaşma içerisine de girmektedir. Bu hesaplaşma, aynı zamanda Hegel’i Marx’tan, diyalektiği maddecilikten kurtarmayı ve onu ‘Marx’ın müjdecisi’ konumundan çıkararak, liberal demokrasinin temel teorik referanslarından biri haline getirmeyi hedeflemektedir. Fukuyama’nın makalesi, yayımlanmasından sonra kamuoyunda büyük bir ilgi görmüş ve yoğun bir tartışma yaratmış, makalenin başlığı Washington düşünce kuruluşlarında, medyada ve akademik çevrelerde giderek yaygınlaşan bir slogan olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kısa erimli tarihsel süreç, Fukuyama’nın iddialarını doğrulayacak biçimde ilerlemiş, makalenin yayımlanmasından üç ay sonra Berlin duvarı yıkılmış, bir iki yıllık süreçte Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa rejimleri yıkılmaya başlamıştır. Üç yıl sonra Fukuyama, 1992’de, yaşanan gelişmelerden de güç alarak evrensel bir tarih kuramını içeren ve tezini bu kuramın bir ürünü olarak sunan “*Tarihin Sonu ve Son İnsan*” adlı kitabını yayımlamıştır.”³

Fukuyama’nın Hegel’den faydalanması birçok faydasıyla beraber sakıncalar da barındırmaktadır. Diyalektik konusunda bile varılan sonuçlar arasında problemler bulunmaktadır. “Hegel’in diyalektik anlayışı, bir düşünce veya gerçek bir olguyu önce karşıtına dönüştüren, daha sonra tez ve antitez dediğimiz bu iki şeyi, bir senteze ulaştırarak süreci temsil eder. Yani düşünce ve varlık alanında tez, antitez ve sentez olmak üzere üç temel öge bulunmaktadır ve zıtların birliği olan sentez, bir başka sahada tez ya da antitez olarak karşımıza çıkabilir. Hegel’in gerçek bilgi yöntemi saydığı diyalektiğin, olumlama, olumsuzlama, olumsuzlamanın olumsuzlanması şeklinde niteleyebileceğimiz yasaları, hem düşüncenin hem de varlığın gelişme biçimini betimlemektedir. Öyle ki düşünce de varoluş da, karşıtların uzlaşımıyla gelişirler. Her varılan uzlaşma, kendi içinde yeni bir karşıtlık ba-

2 Jeon FREVILLE: **Kadın ve Marksizm**, İstanbul, 8. Baskı.

3 Bülent TURAN, **a.g.m.**

rındırmaktadır.”⁴

Hegel’in tarihe zorunluluk yüklemesi özü itibariyle materyalist olan liberalizmin insan doğasındaki güdülenmiş doyumsuzluğu nasıl sınırlayacağı, sınırlamadığı takdirde ortaya çıkacak özgürlükçü görünümlü otoriterliği nasıl engelleyeceği, cevabı zor sorular arasındadır. Bunun yanı sıra Hegel Felsefesi tarihselcidir. “Tarihselcilik, her tarihsel dönemin o zamanın koşulları ve düşünsel alt yapısı dikkate alınarak yorumlanabileceğini, her şey ancak kendi tarihsel sürecinde açıklanabileceği için zaman dışı, değişmez kıstasların kabulünün anlamsızlığını savunan bir öğretilerdir”⁵

Fukuyama’nın Referansları

Fukuyama, Batılı bir liberal demokrasi tezi için elbette “batı literatürü ve felsefesi” içinde bir geziye çıktı. Bunu yaparken birbirine zıt gibi görünen fikirleri uzlaştırmaya, tezlerine daha geniş alanlar oluşturmaya gayret etti. Eski Yunan’dan başlattığı arayışında Aristo ve Eflatun’a uğradığı gibi, Hristiyan değerlerini de liberalizme eklemekten kaçınmadı. Karanlık döneme hemen hiç değinmeden Hristiyan tarihçi Augustinus üzerinden tezlerini kuvvetlendirme yoluna gitti: “İlk olarak Hristiyanlar, bütün insanların Tanrı önünde eşit olduğu görüşünü geliştirip dünyadaki bütün halkların ortak bir kadere sahip olduğu fikrine ulaştılar. Augustinus gibi bir Hristiyan tarihçi Yunanlıların ya da Yahudilerin özgül tarihine ilgi duymuyordu; onun sorunu insanın kurtuluşu, Tanrının iradesinin yeryüzünde ifade bulmasıydı. Bütün uluslar, kaderi ancak Tanrının planıyla bağlantılı olarak anlaşılabilir olan, daha genel bir insanlığın dallarından başka bir şey değildi. Hristiyanlar ayrıca tarihin bir sonu olduğu görüşünü getirdiler: Tarih insanın Tanrı tarafından yaratılmasıyla başlamıştı ve insanın kurtuluşuyla sona erecekti.”⁶

Sonrasında Fukuyama, Batılı düşünürleri bir tür kronolojik sıra ile anlattı. Descartes, Newton, Galileo, Bacon ve Machiavelli’den yola çıkarak Batı düşüncesinde “ilerleme”nin nasıl geliştiğinden söz etti. Kant’a fazla vurgu yaptı; ama teorisinin temeline büyük oranda Hegel’i aldı: “Fukuyama, evrensel tarih teorisi ve tarihin sonu tezini düşünce tarihinin birçok filozofunun kuramsal sistemlerinin belirli bileşenlerinin sentezi ile kurar. Hegel ve onun Kojeve’ci yorumunun temelleri üzerine kurulu model, Hobbes, Locke gibi Anglosakson liberalizminin temsilcilerinin yanında Lewis, Platon, hatta modern toplumun büyük eleştiricileri Marx ve Nietzsche’nin kuramları üzerinde yükselir. Platon’un psikoloji kuramını Hegelci bir tarzda geliştirdikten sonra, Hegel ve Kojeve’den tarihin diyalektik olarak bir amaca doğru ilerlediği görüşünü alır ve bu mekanizmanın liberal demokrasiye yol açacağını gösterir. Marx’ın üretici güçlerin gelişimine yönelik tarih yaklaşımını, kuramının ana unsuru olan sınıf mücadelesinden soyutlayarak teknik bir boyuta indirger ve tarihin hareketinin modern dönemde ortaya çıkan ikinci mekanizması (modern doğa bilimi mekanizması) olarak tanımlar. Nietzsche’nin

4 Şule ŞAHİN CEYLAN, “Francis Fukuyama ve Tarihin Sonu Tezi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:5, Sayı:10, İstanbul Güz 2006/2, s.233-252.

5 Şule ŞAHİN CEYLAN, **a.g.m.**

6 Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çeviri: Zülfü Dicleli, Profil Yayınları, İstanbul 2015,

eşitsiz kabul görmeyi kutsayan ve bu temelde modern toplumu eleştiren insan doğası yaklaşımını benimseyerek, kapitalizmin insan doğasına ters olmadığını gösterir. Yani, Platon’un kuramının anti demokratik nitelikli bir projeye işaret eden, Marx’ın kuramının kapitalizmi aşan sosyalist projeye işaret eden, Nietzsche’nin kuramının ise modern topluma karşı nihilist savaşa işaret eden bileşenlerini olarak etkileyici bir kompozisyonla liberal demokrasinin hizmetine sokar.”⁷

Liberal Demokrasi

Peki, liberal demokrasiden kim ne anlıyor? Liberalizm ve demokrasi tanımları konusunda bile kafa karışıklığı mevcutken, tezler hangi temeller üzerine bina ediliyor?

Liberalizm, geleneksel olarak anlaşıldığı biçimiyle bireyin yaşamını, özgürlüğünü, mülkünü devletin korumasıyla ilgilidir. Bu biçimiyle liberalizm, Locke’un andığı kutsal üçlünün korunması anlamındadır. Hegel’in ise liberalizm eleştirisi, bireycilik ve bireyle ilgili konular üstüne odaklanır. O, liberal bireyciliği, birbiriyle bağlantılı iki bakımdan eleştirir: Bunlardan ilki, liberalizmin, bireylerin yalnızca yaşamlarını, özgürlüklerini ve mülklerini koruma işini devlete bırakmasıdır. Bu bakış, liberalizmin, Locke’un, Montesquieu’nun ve Hume’un dile getirdiği çekirdeğidir diyebiliriz. Bu, daha ileri götürüldüğünde, liberal bireyciliği savunanların, devlet ve hükümet örgütlenmelerini tamamen tasfiye etmeyi talep etmeleri anlamına gelecektir. İkincisi, devletin, bireyci ve uzlaşmacı temel üzerine bina edilmesi gerekliliğiyle ilgilidir. Liberal bireyciliğin bu bakış açısının, Hegel, Rousseau’nun siyaset felsefesiyle ve Fransız Devrimi’yle ilgili olduğunu düşünür. Ona göre bireycilik, çoğu zaman liberalizmden çok demokrasiyle ilgilidir.⁸

Liberal Demokrasi için tanım yapanlar da Hegel’i, eleştirilerinde haklı çıkaracak şeyler söylerler: “Barry Holden, *Liberal Demokrasiyi Anlamak* kitabında Andrew Heywood’un tanımıyla Liberal Demokrasinin ne olduğunu söyler: ‘Profesyonel siyasetçilere ihtiyaç duymaksızın, halkın kendi kendisini doğrudan veya dolaylı olarak yönettiği bir hükümet şeklidir.’ Ve devam eder: ‘Temel belirleyici kararların halkın çoğunluğu tarafından alındığı, çoğunluk yönetimi ilkesine dayalı bir karar verme sistemini; hiyerarşi ve imtiyazdan ziyade eşit fırsatlara ve bireysel liyakate dayalı bir toplum yapısını; çoğunluğun iktidarının çoğunluğun tahakkümüne dönüşmesini engelleyecek ve bu suretle azınlıkların hak ve çıkarlarını koruyup gözetecek bir kontrol mekanizmasını; kamu görevlilerinin genel ve eşit oyun söz konusu olduğu, serbest ve rekabetçi seçimler yoluyla belirlendiği bir yönetim biçimini öngören ve kuvvetler ayrılığının yürürlükte olduğu, düşünce ve ifade özgürlüğünün en temel insan hakkı olarak görüldüğü, halkın yönetimi mümkün yollarla denetleyebildiği bir siyasal örgütlenme biçimidir.’”⁹

Prof. Dr. Can Aktan, tanımın içine bir şeyler daha ekler: “Kanaatimce, demokratik ve liberal bir topluma ancak ‘liberal demokrasi’ ve ‘anayasal demokrasi’ ile ulaşılabilir. ‘Liberal demokrasi’ ya da aynı anlama gelmek üzere kullandığım ‘anayasal demokrasi’, toplumsal sözleşme metni olarak ka-

7 Bülent TURAN, a.g.m.

8 Işıl BAYROL, *Felsefe Dergisi*, Sayı: 2.

9 Servan ALTIKANAT, 16.03.2013 Tarihli Agos Gazetesi.

bul edilen anayasalarda devletin güç ve yetkilerinin sınırlandırıldığı ve bireysel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı bir yönetim şeklidir. Bir başka ifadeyle, liberal sosyal düzenin ilkeleri üzerinde toplumsal uzlaşmanın sağlandığı ve siyasal iktidarların anayasanın sınırları içinde güç ve yetkilerini kullandığı yönetim şekli liberal demokrasidir.”¹⁰

Fukuyama ise tarihi sürecin özellikle Batılılarda bir kötümserliğe neden olduğunu belirtiyor; ama hemen ardından sürecin insan çabalarından bağımsız olarak dünyayı ideale, yani liberal demokrasiye doğru götürdüğünü ima ediyor. İlk anda geçiş rejimlerinin ideal olamayabileceğini; ama nihayetinde sonucun belli olduğunu iddia ediyor ve bu arada liberal sistemi işaret ederken çok kurnazca batı felsefesine vurgu yapıyor. “Biz Batılılar demokratik kuramlarda bir genel ilerlemenin olanakları konusunda son derece karamsarızdır. Karamsarlığımız bir rastlantı değil, 20. yüzyılın ilk yarısındaki, iki büyük dünya savaşı ve totaliter ideolojilerin yükselişi gibi gerçekten korkunç politik olayların bir ürünüdür. Bilimin atom silahlarını meydana çıkararak ve çevre tahribatına yol açarak nasıl insanlık için bir tehdit haline geldiğini gördüğümüz için de karamsarız.

20.yüzyılın başından beri, nasyonal sosyalizme ve Stalinizm’e hedef olanlardan Pol Pot’un kurbanlarına kadar politik şiddetin sayısız kurbanı, tarihsel ilerleme gibi bir şeyin olduğunu tekrar tekrar reddeden şeyler yaşadılar. Ama biz de bu arada geleceğin ahlaki, liberal ve demokratik bir politik pratik için hep yeni tehditler getirmesine o kadar alıştık ki, gerçekten olduklarında iyi haberlerin bile zor farkına varıyoruz.

Ve bildirilecek iyi haberler var. 20. yüzyılın son çeyreğindeki en dikkate değer gelişme, ister sağcıların otoriter askerî diktatörlükleri, ister solcuların komünist-totaliter sistemleri söz konusu olsun, dünyanın çok güçlü görünen diktatörlüklerinin kendilerini temelden sarsan muazzam zayıflıklar göstermesidir. Latin Amerika’dan Doğu Avrupa’ya, Sovyetler Birliği’nden Yakın Doğu ve Asya’ya kadar birçok yerde güçlü oldukları varsayılan hükümetler son otuz yılda art arda düştüler. Bunların yerine her durumda istikrarlı liberal demokrasiler geçmedi, ama dünyanın dört bir yanındaki farklı bölge ve kültürlerin hepsinin gözünde tek açık ve net politik hedef olarak liberal demokrasi duruyor. Ayrıca liberal ekonomik ilkeler “serbest piyasa” yaygınlaştı ve bu, gerek gelişmiş sanayi ülkelerinde, gerekse daha İkinci Dünya Savaşı öncesinde henüz yoksul Üçüncü Dünya’ya dahil olan ülkelerde eşit görülmedik bir maddi refaha yol açtı. Bazı ülkelerde ekonomik düşüncedeki liberal devrim daha fazla politik özgürlük yönündeki global gelişmeyi hazırladı, bazı ülkelerde ise ekonomik özgürlük politik özgürlüğü izledi. Bütün bunları, geleceğin sol ya da sağ türden totaliter rejimlere ait olacak gibi görüldüğü yüzyılımızın ilk yarısındaki tarihle karşılaştırmak hiçbir şekilde mümkün değildir.

Şu soru gündeme geliyor: Bu olgular kırmızı bir şeritle birbirine bağlı mıdır, yoksa yalnızca mutlu rastlantıların bir sonucu mudur? Bir tür evrensel insanlık tarihi var mı sorusuna yöneliyorum ve böylece 19. yüzyılın başında başlamış ama insanlığın daha sonra karşılaştığı korkunç olaylar yüzünden günümüzde büyük ölçüde unutulmuş olan bir tartışmayı yeniden ele alıyorum. Burada bu sorunla daha önce uğraşmış olan Kant ve Hegel gibi filozofların fikir yürütmelerine dayanıyorum,

10 www.canaktan.org Erişim Tarihi: 17.07.2017

ama kanıtlarımın kendi başına da ayakta durabileceğini umuyorum.”¹¹

Küresel Liberalizm

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya iki kutuplu bir dönemi yaşamaya başlarken ideolojik tüm farklılıklara rağmen liberal değerlerin küreselleştiğini söyleyebiliriz. Bunun en bariz örnekleri ise BM dâhil uluslararası kurumların yerine oturması ve kâğıt üzerinde bile olsa bu kurumların dünyanın her yerinde bağlayıcılığa sahip olmasıydı. Sermayenin küreselleşmesi ve ortaya çıkan çok uluslu şirketler de devletçilik baskısının ortadan kalktığı, rekabetçi kapitalizmin tüm unsurlarıyla devreye girdiği bir ortam oluşturdu.

Ama liberal değerler sermayeden çok bireysel haklar üzerinden kendini hissettirme yoluna gitti. Bunlar da bu alanın uzmanları tarafından oldukça net olarak tarif edilmiştir. Her ne kadar bireysel haklar konusu bazı yerlerde (Amerika gibi) kapitalizmin sert yüzüne çarpıp geri çekilmişse de Avrupa, bu konuda önemli örneklikler oluşturdu. Böylece liberal dünyada Amerika “fırsatlar ülkesi”, Avrupa ise “Özgürlükler ve haklar” diyarı olarak tanımlandı. “Liberal demokrasinin, bireylere devlet karşısında tanıdığı bu hak ve özgürlükler, kişi özgürlükleri ve siyasi haklar; iktisadi, sosyal, kültürel haklar ve özgürlükler; çevre, gelişme ve barış hakları olarak gruplandırılabilir. Fukuyama, sınıflandırmayı sivil haklar, dinsel haklar ve siyasi haklar arasında yapmaktadır. Sivil haklar, bireyin, kişiliği ve mülkiyetiyle; dinsel haklar, dinsel inançları ve ibadetleriyle; siyasi haklar ise, yönetime katılımıyla ilgili olan, denetimden bağımsız olduğunu gösteren haklardır. Çalışma, konut ve sağlık hakkı gibi, ikinci ve üçüncü kuşak hakları temel haklar sınıfına sokmanın, mülkiyet ve özgür ekonomik etkinlik hakkı gibi, diğer haklarla uyumlaştırılmasının sorunlu ve zor olacağını düşündüğünden, bunları listeye dâhil etmemektedir.”¹²

Küreselleşen Liberal Yaşam Tarzı

Kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle tüm dünyada bir liberal yaşam tarzı dayatması başladı. Bu dayatma askeri bir zorlamaya değil, tüketim araçları üzerinde oluşturulan psikolojik baskıya dayanıyor. Moda, sinema ve spor üzerinden beğenilerin, tercihlerin hatta tepki biçimlerinin bile belirlendiği; insanlara bireyciliğin başlı başına özgürlük olduğu vurgulanırken tepkilerin kategorize edildiği bir dünya söz konusu. Sapkın cinsel anlayışların özgürlük kapsamında değerlendirilmesi tavsiye edilirken “bilimsellik” adı altında yeni psikolojik eğilimler oluşturuldu ve bu yapaylıklar süslenerek “doğal olan” diye tanıtıldı. Kariyer planlaması en önemli amaç olarak sunuldu, konformizm pompalandı ve sınırsız özgürlük adı altında hedonizmin önü açıldı.

Liberal ideoloji, kendisi dışında kimseyi düşünmeyen ve hiçbir ölçü tanımayan bencil birey tipinin yaygınlaşmasına sebebiyet vermektedir. Dinî ve manevi olarak yozlaşmış, fitratından uzaklaşmış başıboş insan anlayışını ‘özgürlük’ gibi albenili kavramlar üzerinden kitlelere pazarlamaktadır. Dolayısıyla liberal ideolojinin yaygınlık kazanmasıyla kapitalizmin tüketim kültürünün daha kolay iç-

11 Francis FUKUYAMA, **a.g.e.**, s.13-15.

12 Şule ŞAHİN CEYLAN, **a.g.m.**,

selleştirilmesi söz konusu olmaktadır.¹³

Liberalizmin Yüzleri

Fukuyama, önce karanlık bir tablo çizmekte ardından liberal demokrasi seçeneğini sunmaktadır. Küreselleşen dünyada ideal liberal yönetimlerin ancak ayrıık otlarının ortadan kaldırılması ile mümkün olduğunu bunun için de savaşların kaçınılmaz olduğunu Hegel'in diliyle söylemektedir. "Hegel, yorumcusu Kojeve'den farklı olarak, tarihin sonundaki barış ve refahın insanın kendi insanlığından gurur duyma ihtiyacını mutlaka karşılayacak olmadığını bilincindeydi. İnsan, sürekli olarak gerçek yurttaş olmaktan çıkıp salt bir burjuvaya dönüşerek yozlaşma ve özsaygısını yitirme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Hegel'e göre hakiki yurttaşın ayırt edici özelliği ülkesi için ölebilmektir. O nedenle, tarihin sonunda devlet askerlik görevini kaldıramaz ve savaş yapmaya devam etmelidir. Düşüncesinin bu yanı, Hegel'in militarist olarak suçlanmasını getirmiştir. Ama Hegel hiçbir zaman savaşı kendi başına kutsamamış, onu insanın en önemli kaderi olarak görmemiştir. Hegel'e göre savaş daha çok karakter ve topluluk üzerindeki yan etkileri yüzünden önemlidir. Hegel'e göre, savaş ve talep ettiği kurbanlar olmadan insan, yumuşar ve bencilleşir, toplum açgözlü bir hedonizme batar ve sonunda dağılır. İnsanın efendisi olarak ölüm korkusu, eşi bulunmaz bir kuvvettir. Ölüm korkusu insanı bencillikten kurtarabilir ve ona, yalıtlanmış bir atom olmadığını, ortak ideallere dayalı bir topluluğa ait olduğunu hatırlatır. Her yirmi yılda bir kendi özgürlüğü ve bağımsızlığı için kısa, kararlı savaşlar yürütebilen bir liberal demokrasi, sürekli barış içinde yaşayan bir liberal demokrasiden çok daha sağlıklı ve hoşnut olurdu."¹⁴

Fukuyama'nın Hegel üzerinden savaş ve ölüm korkusu konusunda söyledikleri liberalizmin farklı bir yönünü; savaşlarla dünyayı dizayn etme çabasını ve niyetini ortaya koymaktadır. Ölüm korkusunu film endüstrisi ve eğlence sektörü üzerinden halletme yoluna giden liberal zihniyet, savaşlarının da "barış amaçlı" olduğunu iddia etmektedir.

Liberal siyaset ve sanat adamlarının şuur altında ise dışarı sızabildiği kadarıyla barış içerisinde ve yaşanabilir bir dünya için korkunç planları bulunmaktadır. Son dönem eserler ve filmlerin bir kısmında nüfus artışına sıkça vurgu yapılmakta ve kötü adamların diliyle 'dünyanın yaşanabilir bir halde olabilmemesinin yolunun' dünya nüfusunun en az yarısının ölmesiyle mümkün olabileceği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla birbirine zıt gibi görünen Samuel Huntington'un "Medeniyetler çatışması" tezi ile Francis Fukuyama'nın "Tarihin sonu" tezinin CIA'nın kontrolündeki Rand Corporation tarafından hazırlatıldığını ve aslında iki tezin de küresel bir dönüşümü hedeflediğini göz ardı etmemek gerekir.

13 Hasan SABAZ: "Klasik ve Yeni Liberalizmin Temel İlkeleri, Argümanları ve Eleştiriler"

<http://www.stratejidusunce.org/Detay/Haber/1027/sdam-seminer-etkinligi-klasik-ve-yeni-liberalizmin-temel-ilkeleri-argumanlari-ve-elestiriler.aspx> Erişim Tarihi: 17.07.2017

14 Francis FUKUYAMA, **a.g.e.**, s.411.

Eleştiriler

Fukuyama'ya belki de getirilebilecek en önemli eleştiri tezinin insani değil soğuk bir ideoloji ve keskin bir pragmatizmi barındırmasıdır. Bunun yanı sıra Amerikan politikalarına tarihi, felsefi ve siyasi destek özelliğini taşıması, tezin ilmi olma özelliğine hanel getirmektedir. Vahşi kapitalizme verilen destek de tezin arkasında önemli bir sermaye gücünün olduğunu göstermesi açısından önemlidir. “Tarihin Sonu ve Son İnsan’a yapılacak asıl eleştiri, tezinin kuramsal tutarsızlıkları değil, kapitalist egemenliğin küresel saldırganlığına verdiği entelektüel destek ve bu desteğin kapitalist gerçekliğin çarpıtılarak sağlanması anlamındaki ideolojik boyutudur. Kapitalizm, Fukuyama'nın ters yüz ettiğinin aksine, insanlığın sorunlarının en iyi çözümü değil, sorunların en büyük kaynaklarından biridir. Kriz üreten doğası işsizlik ve yoksulluğa neden olmakta; tüketim araçlarının muazzam gelişimi, eşitsiz bileşik gelişme mantığı içerisinde ancak, insanlığın büyük bir bölümünün en temel tüketim araçlarından mahrum kalmasıyla mümkün olmakta; üretim sürecinin kar hırsı ile yönlendirilmesi düzenlemelerle engellenemez biçimde iş kazaları yoluyla çalışanların biyolojik varlığını ve bütünlüğünü tehdit etmekte; gelirin yerel/küresel düzeyde artan düzeyde eşitsiz dağılımı ile kapitalizmin yayılma hırsı küresel şiddet, fundemantalizm ve savaşların artmasına yol açmakta; liberal demokrasinin coğrafyası genişlese bile liberal demokrasinin yerleşik olduğu ülkelerde dahi demokrasi artan oranda işlevsizleşmektedir.”¹⁵

Fukuyama'dan öğreniyoruz ki, “özgürlük ve eşitlik” liberal sistemde beraber olmayabiliyor. Devletin sınırlandığı bir ortamda özgürlüğün de eşitliğin de korunamayacağı bunun yanı sıra özgürlüğün kullanımının eşitsizliği beraberinde getirdiği gerçeği, konunun ütöpik tarafının aydınlanmasını sağlıyor. “Modern liberal demokrasi kardeş ilkeler olan eşitlik ve özgürlük ilkelerine dayanır. Bu ikisi sürekli bir gerilim içindedir: Eşitlik bireysel hakları kısıtlayan güçlü bir devletin müdahalesi olmadan tam anlamıyla gerçekleştirilemez. Öte yandan özgürlük çeşitli eşitsizlik formları yaratmadan genişletilemez. Her liberal demokrasi bu ikisinin mübadelesini yapmak zorundadır. Kökleri her birinin kişisel tarihinde olan sebepler nedeniyle günümüz Avrupalıları özgürlük pahasına eşitliği tercih etmektedir, Amerikalılar ise tam tersini. Bunlar ilkesel olmaktan ziyade derece farklılıklarıdır; Amerikan versiyonunu Avrupa versiyonuna kıyasla daha uygun bulurken ben de ilkelerimden ziyade pragmatik gözlem ve zevklerimden yola çıkıyorum.”¹⁶

Fukuyama'nın “Pragmatik gözlem ve zevklerinden” yola çıkarak tercih ettiği Amerikan versiyonu ile Avrupa versiyonları arasındaki sosyal devlet farkını anlamak için aşağıdaki tabloya bakmanız yeterli olacaktır. Almanya'da 1883'ten beri hastalık sigortası varken sosyal devlet olma ölçütlerinden biri olan bu uygulama halen Amerika'da yoktur. Aynı şekilde “Aile Yardımı” ve “Sağlık Sigortası” da yoktur. Barack Obama döneminde 13 milyon yoksul için getirilen “Sağlık Sigortası” uygulamasını Donald Trump, seçim vaatlerinde belirttiği üzere kaldırmıştır.

Liberalizme getirilen önemli eleştirilerden biri de “ulus devlet” konusundaki tutumudur. Ortak para birimi, ortak hukuk, ortak tarih ve kültür oluşturma çabaları belki ulus devletten kaynaklanan

15 Bülent TURAN, **a.g.m.**

16 Francis FUKUYAMA, **a.g.e.**, s.421.

bazı sıkıntı ve çekişmeleri ortadan kaldırırsa da oluşturulan birlikler içerisinde "baskın ulusların" ortaya çıkmasına ve bir küresel asimilasyona yol açması tehlikesi de söz konusudur. İngiltere'nin AB'den ayrılma sürecine girmesi, Fransa ve Hollanda'da gittikçe güçlenen milliyetçi grupların AB'den ayrılmayı dillendirmesi "ulus-devlet" modelinin liberalizme yeni elbise biçme çabası olarak yorumlanabilir.

Tüm dünya üzerinde ekonomik, politik ve sosyal çizgide liberalizmin derin etkilerini görmek mümkündür. Liberal algıların getirmiş olduğu yapılar ulus devlet anlayışını derinden sarsmaktadır. Öyle ki ulus devletin temel prensipleri arasında egemenliğini ve karar alma yetisini kendi içinde barındırması, sınırlarının mutlak hâkimiyeti ve tabii olduğu halk üstünde yasama, yürütme ve yargılama konusunda mutlak denetimi gibi unsurlar mevcuttur. Buna rağmen uluslararası anlaşmalar ve kuruluşlar bu yapıları derinden sarsmaktadır. AİHM, BM, AB gibi organlar yasama konusunda ulus devletleri sınırlandırdığını görmekteyiz. Bunun yanında gümrük birliği gibi anlaşmalarla ulus devletlerin sınırlar konusundaki tutumuna zarar vermektedir. Ayrıca AB vize muafiyeti gibi uygulamalarla birlikte ulus devlet anlayışını derinden sarsan uygulamalar yer almaktadır. Buna rağmen bu karmaşık yapıların ülkelere getirmiş olduğu imtiyazlar ulus devletlerin yapılarına aykırı bu topluluklara dâhil olmaları sonucunu doğurmuştur."¹⁷

Son dönemde ortaya çıkan gelişmeleri örnek gösterip liberal demokrasi yerine popülist otoriter yönetimlerin geldiğini savunanlar da var: "Günümüzün en önemli sorusu, liberal demokrasinin dünya çapında reddedilip, yerine bir çeşit popülist otoriter yönetimin konup konmadığıdır. Bu trende işaret eden güçlü göstergeleri, Trump ABD'sinde, Putin Rusya'sında, Modi Hindistan'ında ve Erdoğan Türkiye'sinde bulmak mümkündür. Buna ek olarak, hâlihazırda otoriter olan birçok hükümet mevcut ve Fransa, Avusturya ve başka Avrupa Birliği ülkelerinde, otoriter sağ bir yönetim arzulayanlar bulunmakta. Bütün bu ülkelerin toplam nüfusu, dünya nüfusunun neredeyse üçte birini oluşturuyor."¹⁸

Küreselleşme: Hayalden Kâbusa

"Küreselleşme dünya ülkelerini ve halklarını birbirine bağımlı tek bir toplum haline getirmektedir. Bu yüzden düşünce ve davranışlarımız da küresel olmalıdır. Küreselleşme birçok şeyi içerir; fikirlerin ve bilginin uluslararası akışını, kültürlerin paylaşımını, küresel sivil toplumu ve küresel çevre hareketini... Ancak burada ekonomik küreselleşme, yani, ürün ve hizmetler, sermaye, hatta işgücü hareketlerinin artmasıyla dünya ülkelerinin daha yakın entegrasyonu öne çıkmaktadır.

1990'larda küreselleşme coşkuyla karşılanmıştı. 1990'dan 1996'ya, gelişmekte olan ülkelere sermaye girişi altı yılda altı kat artmıştı. 1995'te yarım asırdır beklenen Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulması, uluslararası ticarete hukuk kuralları getirecekti. Hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkeler, herkes kazançlı çıkacaktı.

17 http://www.academia.edu/6674651/Küreselleşme_liberal_devletler_ve_Ulus_devletin_sonu Erişim Tarihi: 17.07.2017

18 Arjun Appadurai, Demokrasi yorgunluğu, BÜYÜK GERİLEME-Heinrich Geiselberger, ozetki-tap.com

Aralık 1999'da Seattle'da, daha ileri liberalleşmeye yönelik yeni bir ticaret müzakeresi başlamak üzereyken küreselleşme karşıtı ilk büyük protestoların sahneye konması, açık pazarları savunanlar için tam bir sürpriz oldu. Küreselleşme, dünyanın çeşitli yerlerinden insanları küreselleşmeye karşı birleştirmeyi başarmıştı. Amerika'daki fabrika işçileri, Çin rekabeti yüzünden işlerinin tehdit altında olduğunu görüyordu. Gelişmekte olan ülkelerdeki çiftçiler, Amerika'nın yüksek sübvansiyonlu mısır ve diğer ürünleri yüzünden mahsulünü satamadığını görüyordu. Avrupa'daki işçiler büyük mücadelelerle elde ettikleri hakların küreselleşme adına ellerinden alındığını görüyordu. AIDS'li hastalar yeni ticaret anlaşmalarının ilaç fiyatlarını adamakıllı yükselttiğini görüyordu. Çevreciler doğal mirasımızı korumaya yönelik kanunların küreselleşme ile çiğnendiğini görüyordu. Kendi kültürel mirasını korumak ve geliştirmek isteyenler küreselleşmenin buna engel olduğunu görüyorlardı. Protestocular, küreselleşmenin herkesin yararına olacağı iddiasını kabul etmiyorlardı.”¹⁹

SONUÇ

Francis Fukuyama, ne bir kâhindir ne de insanlığın faydasını savunan bir hümanist. Kendisi akademisyen ve dış politika uzmanı olarak bir şeyler söylemektedir; ama dünya çapında kirli faaliyetlerin içinde olan CIA'dan beslenmekte ve yine CIA'nın belirlediği hedefler doğrultusunda zihni faaliyetlerde bulunmaktadır.

“Tarihin sonu” tezi bir durum tespiti değil küresel emperyalizmin eylemleri için bir entelektüel zemin hazırlama çabası, tıkanmalar karşısında alternatifler gösterme ve güven kazandırma projesidir. Seyyid Kutub'un İhvan-ı Müslimin hareketinin kurucusu olduğu, Türkiye'de 1945'ten sonra iki siyasi partinin devam ettiği şeklindeki bariz bilgi yanlışları, Fukuyama'nın özensizliğini, batı siyaseti ve felsefesi dışında derinlikli bir bilgiye sahip olmadığını göstermesi açısından dikkat çekici ayrıntılardır.

Fukuyama, makalesinin şerhi amacıyla yazmış olduğu kitapta çelişkiler içinde bocalamaktadır. Dinin folklorik bir değer olarak anlam kazandığı liberalizm düşüncesinden bir ahlak devşirmek istemektedir. “Ahlaki ilerleme olmadan tekniğin kazanımları kötü amaçlar için kullanılır ve insanlığın durumu eskisinden daha kötüye gider.”²⁰ Fukuyama'nın ahlaktan ne anladığı konusu da belirsizdir. Bu yüzden de sübjektif tanımlarla savunulan ideolojinin terminolojisine katkıda bulunmak mümkündür.

Fukuyama'nın kimi ifadeleri bir hayal dünyasında yaşadığı ya da okuyucuyu böyle bir dünyaya çekmek istediği izlenimi oluşturmaktadır: “Liberal demokrasi, insanları kendilerinin efendisi haline getirerek efendi ve uşak ilişkisine son verir. O nedenle liberal demokrasilerin dış politikalarında tamamen farklı hedefler izlemesi son derece doğaldır.”²¹

Bireyciliğin, liberal demokraside zirve yaptığı en azından teorik planda bir gerçektir. Ama

19 Joseph STİGLİTZ: *Küreselleşme Nasıl İyileştirilebilir?* ozetkitap.com

20 Francis FUKUYAMA, *a.g.e.*, s.33.

21 Francis FUKUYAMA, *a.g.e.*, s.354.

kendi içlerinde “bireycilik ve özgürlükçülük” konusunda son derece hassas olan liberallerin küresel ölçekte bunun gelir kaybına sebep olması ihtimalinden dolayı baskıcı ve vesayetçilerle iyi ilişkiler içinde olduğu hatta yer yer elitizme kaydıkları da bir gerçektir. Bu açıdan baktığımızda liberal değerlerin ahlaki dezenformasyon sağlayan, toplumun din ve gelenekleriyle çatışan, tüketime yönlendiren değerlerinin küreselleşmesine sıcak bakılırken, siyaset ve ekonomi konusundaki kontrolsüz gelişmelere sebep olan serbest piyasacı değerler tehlikeli olarak görülmekte ve buna karşı önlemler alınmaktadır.

Liberal demokrasilerin dış politikadaki “farklı hedefleri” de tam olarak anlaşılmamaktadır. Amerika’nın Afganistan ve Irak işgalleri, Pakistan’da defalarca vurulan düğün konvoyları, Irak’taki Ebu Gureyb zindanları konusunda nasıl bir dış politika izlendiği konusu büyük bir boşluk oluşturmaktadır.

“Tarihin sonu” tezi liberal renklere bürünmüş küresel emperyalizm açısından dönemsel anlamda rakiplerin gerilemesi ya da yenilmesinin doğurduğu bir zafer sarhoşluğu ya da bir ütopya olarak görülebilir. Yaşanan süreç liberalizmin tez haline gelmesine, antitezlerinin ortaya çıkmasına ve doğal olarak yeni sentezlere ulaşmayı beraberinde getirebilir.

Donald Trump’un seçilmesi sonrası Fukuyama, Politico dergisinde yazdığı yazıda yaşadığı hayal kırıklığıyla beraber liberalizmin temel ilkelerinden olan “bireysel seçme hakkına” ne kadar tahammül ettiğini gösterdi: “Bir Amerikan vatandaşı olarak, Donald Trump’ın yükselişi birçok kişi gibi beni de ürküttü. Dünyanın en önde gelen demokrasisinin lideri olmak için daha az uygun birini düşünemiyorum.” Fukuyama, bununla da kalmıyor; bireysel tercihler karşısında devlete, devletin kurumlarına güveniyor. İşte bu gerçekten de liberalizmin bitişidir: “Bu, Amerikan kurumlarının ne kadar güçlü olduğunun görülmesi için büyüleyici bir sınav olacak. Amerikalılar, anayasal sistemlerinin meşruiyetine derinden inanıyor. Bu, büyük ölçüde tiranlığa karşı koruma sağlayan denge ve kontrol mekanizmalarından kaynaklanıyor. Ancak bu sisteme hiçbir zaman kurallarının ve normlarının altını oymaya çalışan bir lider tarafından meydan okunmadı. Sonuç olarak, ABD’nin bir hukuk devleti mi, insanların devleti mi olduğunu göreceğimiz büyük bir doğal deneyle karşı karşıyayız.”